

ALF FOLMER

GUTTEN FRA
**SJOKOLADE-
FABRIKKEN**

Erindringer om liv og lukter på Grünerløkka

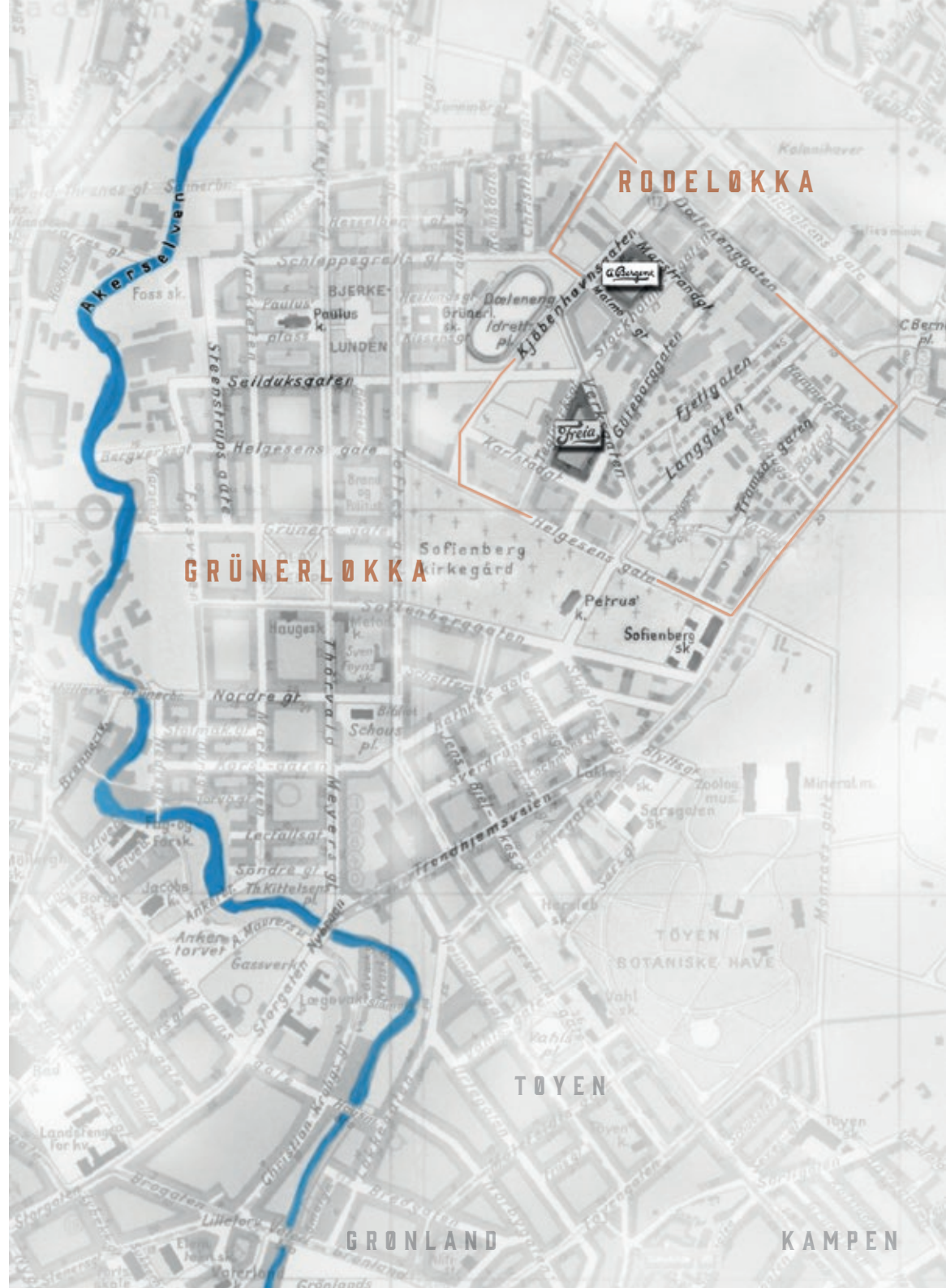

FOTO: JØRNKR. JØRGENSEN

Alf Folmer (f. 1921) vokste opp på Rodeløkka i Oslo. Han er arkitekt, skribent og fotograf — og har reist verden rundt. Han har tegnet luksushoteller på eksotiske øyer.

Følg Alf på [facebook.com/sjokoladefabrikken](https://www.facebook.com/sjokoladefabrikken)

GUTTEN FRA
**SJOKOLADE-
FABRIKKEN**

Erindringer om liv og lukter på Grünerløkka

ALF FOLMER

© SpreDet forlag 2016
Kontakt: h@spre-det.no, tlf 911 52 409
ISBN: 978-82-93277-18-7

Design: LaBarca.Design
Trykk: Livonia Print
Tekst: Alf Folmer
Foto: Alf Folmer, bildearkiver og private utlån
Portrettfoto forside: Petter Mejlænder
Familiefoto bakside: Alf Folmer / privat

SpreDet er et lite, uavhengig forlag.
Motto: "Morgendagens klassikere, i dag!"
Vi har ingen markedsavdeling, og håper du vil spre det du liker videre.

spre-det.no
facebook.com/spre-det

Til min elskede hustru Eva (1921–2015)

1. Sjokoladefabrikken	9
2. Luktlandskapet	11
3. Farmor og farfars historie	21
4. Sjokoladepionerene	43
5. Finnes lykken i Norge?	59
6. Ellens lille gutt	75
7. Shackletons siste reise	89
8. Folmer blir en familie	95
9. Den besynderlige byen Kristiania	101
10. Folk i gården (1)	131
11. Byllemannen	135
12. Næringslivet	139
13. Barnedrapet i kjelleren	147
14. Folk i gården (2)	155
15. En norsk neger	157
16. Bladselgeren	161
17. Sjokoladegutt for Freia	179
18. Tørkeloftet	185
19. Smakslandskapet	193
20. Det åndelige landskap	199
21. I tau over Dælenenga	201
22. Venner blir fiender	205
23. Sjokoladefabrikkens senere år	213
24. Lydlandskapet	217
25. Etterord	225

SJOKOLADEFABRIKKEN

Bygården Københavngata 11 på Rodeløkka var bygget på drømmen om sjokolade. Leilighetene i tredje og fjerde etasje lå over fabrikkene. På 1920-tallet bodde 85 personer i gården. Jeg kjente alle. Jeg var en av dem.

Rodeløkka ligger nord for Grünerløkka og øst for Akerselva.¹ Den gang var det en egen verden, som en liten grend i utkanten av den store byen.

Bergnegården ble oppført i 1898, da det var byggeboom og jappetid i hovedstaden. I min oppvekst var det mange skjebner der, både arbeidere og arbeidsløse. Jeg kan fremdeles høre skriket til den fem år gamle jenta som hang i løse luften utenfor vinduet i fjerde etasje. Hele gården holdt pusten. Faren hadde dengt kona, nå holdt han datteren etter beina.

Jeg vil fortelle om sjokoladegården, hvordan min familie havnet i dette hjørnet av verden, og om mitt liv.

For de som ikke kjenner byen vil jeg nevne at Oslo er formet som en gryte med åpning mot fjorden. Om sommeren ligger lufta varm og stille. Om vinteren skyver fjordarmen rå og kald vind inn under klærne dine.

¹ På 1600-tallet kom den dansk-norske kongen Christian V i pengeproblemer, og solgte løkka øst for Akerselva til familien Grüner. Rundt 1860 kjøpte Thorvald Meyer det lite utbygde området, og ble rik på å utparsellere det til boliger. Nordøst for Grünerløkka lå en løkke eid av presten Frederik Rode.

LUKTLANDSKAPET

Langs midten av gryta renner Norges flittigste elv. Akerselva hadde satt et utall hjul i bevegelse, mest på den skyggefulle østsiden. Kraften drev kverner, sager og hammere.

Med tiden fikk vannhjulene selskap av motorer. Smarte hoder startet fabrikker. Tidlig på 1900-tallet hadde Rodeløkka tiltrukket seg Norges mest luktsterke virksomheter.

Bergene sjokoladefabrikk. De tre vinduene øverst til høyre var våre. FOTO: AF

Vinter på Rodeløkka (Marstrandgata). FOTO: AF

Hjemme på fabrikken våknet jeg til sjokoladedufter, men visste at veien til Sofienberg skole på Grünerløkka ville sette sansene på prøve. Bli med meg på turen, en varm dag på forsommeren:

Jeg løp ned trappene med et fast grep om den svarte skolevesken, som var av voksdruk og luktet svakt av kjemikalier. Nede i bakgården ledet en tolv meter lang og mørk korridor ut til gata. I Marstrandgata 13 rett ved lå NKL Tobakkfabrikk. De kraftige viftene blåste tung tobakkslukkt opp i neseborene og feide bort den bittersøte kakaoduften. Det gjaldt å forte seg forbi for ikke å få vondt i hodet.

I nr. 11 var det lompebakeri i første etasje. Ut av vidåpne vinduer strømmet den himmelske lukten av nystekt bakverk. Fru Børresen hilste og kastet til meg et par nystekte lomper som jeg nøt på veien.

I Marstrandgata 9 lå Rodeløkkens Mekaniske Verksted, med durabelige dunster av diesel, eksos og mønje².

Ben og Fett a/s i Malmøgata tok imot skrotter og kjøttavfall fra øst og vest. Kadaverhaugene på gårdsplassen surnet, råtnet og fylte halve byen med liklukkt. Det var den verste odøren på hele Rodeløkka. Arbeiderne la på presenninger, men rottene smøg seg

² Et rødlig rustbeskyttende stoff som inneholdt bly.

under og gjorde seg fete. Avfallet ble til slutt kokt i store gryter, tørket i tromler og endte som benmel og snekkerlim.

Haugene var svarte av fluer som la egg i kjøttet. På dagtid ble haugene spylt, da ble luften mørk av irriterte fluer. (Jeg leste en gang at de hadde et fint navn: *Psychoda*.) Flueeggene fulgte vannet ned i kloakken, festet seg i avløpsrørene og ble til larver. Snart slo nye generasjoner fluer følge med stanken av svovel og råtne egg opp gjennom gatekummene.

Lukten fikk magen til å vrenge seg. Lompene ville opp i halsen.

En sverm av spyfluer kom mot meg. Det gikk rundt i hodet, jeg veivet med armene og falt om i gaten. Jeg kastet opp det jeg hadde av lomper, småsjokolader³ og brødkiver med brunost. En av arbeiderne kom og hjalp meg på beina.

— Uff, sa han, — I dag lukter det fælt.

Hvit i ansiktet fortsatte jeg ned Stockholmsgata. Ved Thiis Lut- og Mineralvandsfabrikk i nr. 20 renses lut-dampen den bedervede kjøttlukten. Fabrikken drev også med røking av torsk og laks, en godlukst som gjorde at livet vendte tilbake.

Ved porten i nr. 9 ble jeg uvel igjen. Løkkas lasaroner⁴ og fyllefanter brukte den som samlingsplass og utedo.

På fortauet lå en tomflaske med en gyllenbrun klump inni. Den hadde inneholdt skjellakk⁵, og var nok stjålet fra Ruuds møbelfabrikk i Gøteborggata. Fyllikene helte på salt og ristet for å få lakken til å samle seg i en klump. Da ble det fest, for resten av innholdet var ren sprit. De drakk til de ikke kunne stå på beina. De ble liggende til de våknet, eller til politiet kom.

Veien til skolen fortsatte langs Verkgata og Freia sjokoladefabrikk. Sjokoladeduften var mildere og søtere enn på Bergene,

3 Kanskje var det Mokka-bønner, som Bergene hadde lansert i løsvekt i 1917.

4 Omstreifere, uteliggere. Opprinnelig fra den bibelske personen Lasarus, som Jesus vekket opp fra de døde.

5 Fremstilles av et harpikslignende stoff, utskilt av en type skjoldlus. Løst i sprit danner sekretet en lakk som gir glans til edle tresorter.

Gøteborggata, med Ruuds møbelfabrikk til høyre. FOTO: AF

der det luktet mer av kakaobønner. Godlukten satte meg på ny i godt humør, og jeg glemte de fæle dunstene.

Med ett fikk jeg se Freias direktør Johan Throne Holst komme trillende ut av garasjen i Gøteborggata i sin el-bil, en Detroit Electric⁶. Gapende av forundring sto jeg mens sjokoladekongen rullet lyd- og luktløst forbi.

Jeg hentet en bok hos en kamerat i Tromsøgata. Ved Fjellgata kjente jeg lukten fra Oslo Farveri. Blandingen av skarpe kjemikalier reiv i nesa.

6 Hvis du har lest Donald-blader kjenner du biltypen — det er en slik Bestemor Duck har.

Tromsøgata. FOTO: TRULS TEIGEN / OSLO MUSEUM

Så passerte jeg Rodeløkkens Elektriske Kaffebrenneri. Den herlige duften kjentes på lang avstand. — Nå blir det pent vær! sa vi hjemme når det luktet nykværnet kaffe fra brenneriet, for da blåste det stille fra sydvest.

Hillestad Kemiske Renseri i Tromsøgata 10–12 tok imot skittentøy fra hele byen. De var først i Norge med kjemisk vask. I starten var bensin rensmiddel, da manglet bare en liten gnist for at alt skulle fly i lufta. De gikk over til mindre brannfarlige stoffer, men tomte oste fortsatt av antennelige kjemikalier.

I små mengder likte jeg bensinlukten. Det hendte jeg sto bak biler og snuste på eksosen. På den tiden visste ingen at det var farlig. Den skumleste av luktene fra renseriet var trikloretylen, kalt tri. Det etset bort fett, og liknet kloroform og tyner. Vi gutta likte å utforske luktene ved ventilasjonsviften. Vi dro luften ned i lungene som om det gjaldt livet. Når tri var blant gassene begynte

Hillestad Kemiske Renseri. FOTO: AF

hele Rodeløkkå å gyngje. Da var det best å gå. Vi sjanglet ned gata, hoiet og lo på vei til skolen. Konstablene ved politistasjonen i Tromsøgata 4 så oss og ropte:

— Gjør dere ikke morsomme, gutter, se å pell dere hjem!

Hillestad brukte også blåsyre⁷ for å rense tøyene, det luktet som bitre mandler. Det fikk oss til å hoste, halsen tørket. Lett blandet med kaffelukta fra brenneriet ble det som en eksotisk parfyme. Men med mye kjemikalier var det plutselig som en uvasket gammel manns svettelukt. Byens luktlandskap var full av overraskelser.

Denne dagen skulket jeg, og fortsatte Trondheimsveien ned til Akerselva, grensen mellom øst og vest. Ved Nybrua stirret

⁷ Blåsyre i form av cyanokalium ble benyttet i selvmordsampuller av nazister og allierte agenter under andre verdenskrig.

jeg ned i elva der kloakken rant ut på begge sider. Her møttes luktene fra hele byen. Folk som gikk forbi holdt seg for nesa. Men for meg var det spennende, kanskje som når folk i våre dager ser på fjernsyn. Opp av kloakken kom gammelt papir, matrester og døde rotter. Og kordonger, eller prevensjonsmiddel som det heter på fint, som fløt på toppen og var fylt med vann. Da så man hvor store de var. Først tenkte jeg på han som hadde brukt dongen. Så ble jeg misunnelig på det han hadde opplevd. Og så kunne jeg ikke forstå at noen kunne ha en så stor dings mellom beina. Fylt med Oslo-spermier seilte dongen stolt nedover elva og ut fjorden.⁸

⁸ Vilhelm Dybwads (1863-1950) klassiske revyviser "Akerselva, du gamle og grå / Akerselva, deg holder jeg på / Selv om Donau er aldri så blå / kan den i skjønnhet aldri deg nå" var ikke fri for ironi. Den gang visste alle at "den yndige vrå" ved utløpet var preget av forurensning og stank.

Oswin Lisseys blomsterforretning. FOTO: LEIF ØRNELUND / OSLO MUSEUM

Jeg fortsatte ned Storgata forbi østkantluktenes siste utpost: Det gamle gassverket overfor legevakta produserte kullgass, også kalt bygass, som stakk i nesa.

Over på vestsiden i Rosenkrantz' gate gikk jeg med nesen i været forbi Oswin Lisseys blomsterbutikk. De paradisiske duftene spredde seg langt ut på fortauet.

Oppover Karl Johan i retning Slottet vaket jeg i kjølvannet av spradende elegante kvinner og deres parfyme. Jeg fulgte etter en ung kvinne som utstrålte en himmelsk god duft. Ved Slottsparken snudde hun seg og spurte:

— Hvorfor følger du etter meg?

Rødmende fortsatte jeg opp Drammensveien og hang meg på den dampende sigarrøyken til en direktør som kom fra sitt kontor.

Nå var jeg på selveste Vestkanten. I Bygdøy allé duftet høye kastanjetrær deilig av vår og sommer. Velkledder damer og husgjelder vannet blomstrende balkonger. Frisk havbris strømmet opp fra Frognerkilen. Dette var en helt annen by der hus og mennesker var rene og luktet godt.

Drammensveien sett i retning Solli plass. FOTO: UKJENT / OSLO MUSEUM

Jeg gikk lenge og nøt tilværelsen før jeg måtte vende nesens hjem.

Nå gikk runden tilbake til Akerselva og en bydel bygget for industri, ikke for folk. Her var menneskene til for å holde tannhjulene i gang.

Hjemme ved sjokoladefabrikken sto dotømmervogna. Ut porten stabbet tømmeren med tønna på skulderen, for så å tippe den varsomt over vognkanten. Det klasket og sprutet. Odøren blandet seg med fabrikkens sjokoladeduft.

Dette var essensen av byen da jeg vokste opp på 1920-tallet: Helvete og himmel, dritt og sjokolade. Byhistorie som nå er forduftet, men umulig å glemme for den som var der.